

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПРИХИЛЬНОСТІ

Кузишин Андрій Васильович,
доктор географічних наук,
декан географічного факультету,
професор кафедри географії України і туризму,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
ORCID: 0000-0003-3879-7337
e-mail: kuzyshyhn_a@tnpu.edu.ua

Поплавська Інна Володимирівна,
кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії України і туризму,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
ORCID: 0000-0002-0881-475X
e-mail: inna18@tnpu.edu.ua

Анотація

Схарактеризовано ключові риси ідентифікації українського суспільства як окремої політичної нації. За основу ідентифікації використано виборчий процес на рівні виборів до Верховної Ради. При дослідженні використовувались дані парламентських виборчих кампаній, які відбувалися в Україні впродовж XXI ст. Було визначено ключові маркери для оцінки ідентичності населення; проблема мовного пріоритету, проблема історичної пам'яті, питання унітарного устрою України та її просторово-територіальної цілісності. Пропоновані аргументи та об'єктивні підстави цілісності держави, сформульовані в дослідженні, доводять окремішність, сформованість та цілісність української політичної нації.

Ключові слова: Україна, політична ідентичність населення, електоральна активність, виборчий процес, територіальна ідентичність, територіальна цілісність

Специфіка перебігу політичного процесу в Україні обумовлює особливі риси ідентифікаційні суперечності української нації. В значній мірі агентами впливу на суспільно-політичне життя, формування ціннісних орієнтирів та стратегії розвитку суспільства є вибори. Розмаїття факторів, що впливали на становлення української нації – політичні, економічні, культурні, – стали предметом численних світоглядних спекуляцій з боку тих політичних партій та блоків, що прагнули інтенсифікувати конфліктну динаміку суперечностей між різними регіональними групами українського суспільства. Досить часто це були надумані конструкції, які формувалися штучно, з метою «підживлення» ідеї щодо клонування або калькування ідеї запозичення таких поглядів в сусідніх, насамперед східних та північних, по відношенню до України, держав. Саме це спонукало ідею підготовки даної публікації, що має підкреслити особливу роль та значення електорального процесу в українській національній ідентифікації.

З метою підкреслення ідентичності українського народу та його проєвропейських позицій слід наголосити ще й на його соціально-політичні розмежуваннях, що є звичним явищем для європейських націй. Дослідники підкреслюють, що в країнах зі стійкою (політичною) національною ідентичністю і усталеною системою демократичного врядування основними є соціально-економічні, а також так звані постматеріалістичні лінії розмежувань. Саме вони є основою для підтримки в ході виборчих процесів найбільш впливових партій і груп інтересів, що змагаються за владу та/або вплив на неї. Натомість у країнах, що розвиваються, молодих демократіях і новоутворених державах значно більшу роль відіграють етнокультурні, ціннісно-культурні (на відміну від ціннісно-ідеологічних) та регіональні поділи, які набувають політичного значення (Колодій, 2015).

Одним з ключових моментів у формуванні політичної ідентичності виступає соціальне розмежування. Воно має домінуючий вплив на формування партійної системи суспільства та електоральні уподобання громадян. «Соціальні розмежування, – на думку А. Рьоммеле, – це довготривалі структурні конфлікти, що призводять

до появи протилежних позицій, які в свою чергу можуть бути (чи не бути) представлені політичними партіями» (Рьоммеле, 2004).

Феномен «розмежування» (cleavage), що перекладається також і як «розкол», описано С. Ліпсетом і С. Рокканом у спільній праці «Структура розмежувань, партійні системи і вподобання виборців. Попередні зауваження» (Ліпсет, Роккан, 1976).

На основі дослідження європейської історії, починаючи з Нового часу, С. Ліпсет і С. Роккан (1976) показали, як унаслідок розмежувань виникли відносини статусної нерівності між центром і периферією, які особливо відчутні у питаннях мовно-етнічних; між церквою і державою насамперед за вплив на освіту, виховання, культуру; між селом і містом головним чином у зв'язку із розподілом ресурсів і проблемою еквівалентного обміну; між класом власників засобів виробництва і класом найманих робітників. Ці розмежування трансформують відмінності за наведеними ознаками у політично значимі суспільні протиріччя (Ліпсет, Роккан, 1976). Кожному з цих розмежувань відповідає ідеологічний маркер, що, в свою чергу, відображається в існуванні певних політичних партій та електоральних уподобань, утворюючи різні його сегменти.

З ускладненням соціальної структури й урізноманітненням форм духовної та соціокультурної репрезентації виникають нові спільноти, політично зацікавлені в обстоюванні власних специфічних інтересів. Таким чином, виникають нові соціально-політичні розмежування, а на їхній основі і нові політичні угруповання.

І старі, і нові лінії розмежування включають послідовно три структурні компоненти: диференціацію між соціальними групами; конфліктність міру усвідомлення відмінностей між ними; організацію і захист групових ідентичностей та цілей. При цьому умовою трансформації соціальних протиріч у конфлікт є об'єктивація розмежувань політичними партіями.

Політичні еліти можуть замовчувати або, навпаки, актуалізувати ті чи інші суспільні протиріччя залежно від очікуваної від такої мобілізації вигоди. Це, в свою чергу, супроводжується штучно викликаною хвилею настроїв суспільного невдоволення, відмови від діалогу, нетерпимості до опонентів, пошуком ворогів тощо.

Незважаючи на наявність великої кількості нових суспільно-політичних поділів у модерних суспільствах, ми в своєму дослідженні зупинимось на аналізі тих, які обумовлюють особливості політичної ідентифікації електоральних уподобань громадян України. Тому ми сконцентруємо увагу на узагальненні поділів, які мають у своїй основі територіальні, етномовні, ціннісно-культурні та релігійні відмінності.

Попри дуже глибоке соціальне розшарування, яке маємо в Україні (і в регіональному вимірі, і в індивідуальному), соціально-економічний чинник не став у нас основним критерієм політичних розмежувань. Через особливості суспільної трансформації в країні відбулася «сублімація» прошарків суспільства й формування невдоволення та пов'язаних з ним ідеологічних протилежностей, заміщення їх реально менш глибокими, але більш актуалізованими політичним середовищем міжрегіональними відмінностями, піднесеними в ранг основних питань внутрішньополітичної боротьби (етнолінгвістичний чинник та ціннісно-культурний). І саме тут роль Росії, з одного боку, та українських олігархів, з іншого, була визначальною. Вони виявилися природними союзниками у своїх зусиллях використовувати наявні розмежування та поділи, доводячи їх до стадії розколу, якому не змогли належно протистояти ані українські владні інституції, ані громадянське суспільство (Колодій, 2015).

Після перших виборів в Україні після системної трансформації поза комунізмом, розпочатої у 1991 р., можна було спостерігати значні регіональні відмінності як у виборах, так і в явці. Сьогодні в науковій літературі з електоральної географії можна знайти на два основні аспекти просторової диференціації виборчої поведінки. Згідно з першою, головною причиною виборчої диспропорційності є історичні та культурні обставини, в той час як друга – зосереджена на соціально-економічних чинниках (Zaryski, 1997). Перша теорія підкреслює актуальність входження території України в різні державні утворення (панування на цих територіях Російської та Австро-Угорської імперій, пізніше Радянського Союзу та входження окремих територій зокрема Західної України, в склад Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини) позначилося на світогляді місцевого населення, яке періодично

робило спроби проголошення незалежності окремих регіонів України або її цілісного об'єднання в межах однієї держави. Це стало основою історичного формування політичних поглядів. Насамперед це позначилося на тих областях України, які сьогодні мають вихід до кордону. Ця закономірність часто пояснюється тривалими традиціями парламентаризму, що була характерна для суспільства, яке формувалося в польській та австрійській державах, тоді як східні громади, що розвиваються в складі Російської імперії, завдяки авторитарному режиму, не мали відповідних умов для прогресу. Тут можна провести деяку паралель з формуванням електоральної прихильності в різних частинах Польщі (Kowalski, 2003). Життя в такому середовищі призвело до формування чітких соціальних норм і політичних поглядів (Krzemiński, 2009). Друга концепція відкидає історичний вплив, пояснюючи виборчу поведінку переважно використанням сучасних соціально-економічних ситуацій. Такий підхід насамперед використано в дослідженні А. Ласьон та А. Торой (Lasoń, Torój, 2019).

Для вивчення означеної проблематики цікавим є дослідження А. Касаглія, З. Колетті, Кр. Лізотте, Дж. Айгню, В. Манадоха, К. Мінка (2020), які аналізували роль популізму в електоральному процесі. Вони відзначали роль цього явища в процесі національної ідентифікації (на прикладі Італії); вони відзначають поширеність популізму як своєрідну реакцію на зовнішні загрози, які обов'язково формують поведінкові кордони, які можуть мати реальний та умовний характер.

Досліджуючи просторово-часові виміри електорального процесу в Україні проблема політичної ідентифікації населення знайшла своє відображення в публікаціях О. Вісьтак, М. Мирош (2017), Б. Буяка (2021), А. Кузишина (2020; 2021).

Електоральна прихильність в значній мірі сформована зовнішніми впливами та може відігравати роль ідентифікатора суспільних настоїв. За посередництва різних технологій партії, що беруть участь у виборчому процесі, популяризують свої переконання та формують електоральну підтримку. В ході національних виборів в Україні так технології досить чітко відслідковуються. Тому важливо через аналіз електоральної прихильності оцінити прояви ідентифікації українського суспільства як зрілої спільноти. Це можна побачити

у формі електоральної прихильності до певних політичних партій, які в свою чергу репрезентують певні ідеологічні погляди та переконання.

Прикладом усвідомлення національної ідентифікації може бути поступовий відхід від ідеї протиставлення в поглядах українського електорату. Політична спільнота українських громадян у такий спосіб отримувала наперед задані ідентичності: західняків, східняків, кримчан, представників Донбасу тощо, із нібито несумісними економічними проблемами та глибокими історико-культурними суперечностями між Сходом та Заходом країни. Політична спільнота українських громадян у такий спосіб отримувала наперед задані ідентичності: західняків, східняків, кримчан, представників Донбасу тощо, із нібито несумісними економічними проблемами та глибокими історико-культурними суперечностями між Сходом та Заходом країни. Важливим елементом закріплення ціннісних опозицій у масовій свідомості українських громадян та загострення ідентифікаційних суперечностей між ними стало маніпулювання темою унітарного устрою Української держави. В останніх двох виборчих каденціях майбутні парламентські партії, які сповідували дану ідею, мали суттєву підтримку електорату. У 2014 р. цю ідею активно пропагували «Блок Петра Порошенка», політична партія «Народний фронт», політична партія «Об'єднання "Самопоміч"», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». В розрізі обласних регіонів вони отримали підтримку, а отже – оприлюднили позицію майже 79% виборців.

Важливим елементом закріплення ціннісних опозицій у масовій свідомості українських громадян та загострення ідентифікаційних суперечностей між ними стало маніпулювання темою унітарного устрою Української держави. Традиційно у виборчому процесі беруть участь кілька партій, які підтримують цю ідею та формують відповідне електоральне поле. Від початку 2000-х років цю тезу використовували в своїх ідеологічних поглядах партії лівого спрямування (Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція», Селянська партія України, Виборчий блок політичних партій «ЗА СОЮЗ», Партія «Руський блок», «Опозиційна платформа – за життя!»). Відрадно, що з кожною виборчою каденцією підтримка таких поглядів

зменшується (рис. 1). Ще в 2008 р. тодішній лідер «Українського вибору», до недавнього часу – лідер і депутат Верховної Ради України від «Опозиційна платформа – за життя!» В. Медведчук проголошував: «Федералізація нашої країни – це єдині та безальтернативні ліки проти її розколу, загроза та реальність якої існують» (https://lb.ua/news/2012/07/16/161051_medvedchuk_federalizatsiya_ukraini_.html). Твердження такого типу підживлювали суспільно-політичні антагонізми в країні, провокуючи дискусії щодо спільності / відмінності історичної долі українців та етнічних росіян, що проживають на теренах сучасної України, підживлюють конфлікти історичної пам'яті, формували негативні стереотипи у сприйнятті двомовності українців, їхньої релігійної гетерогенності тощо.

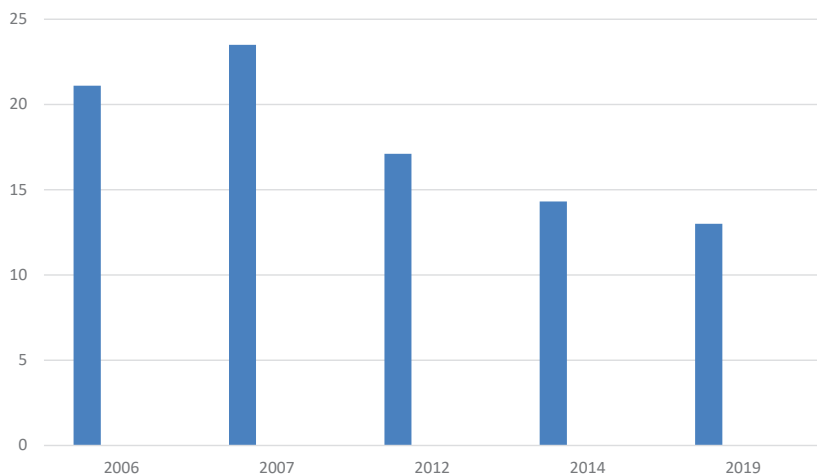

Рис. 1. Підтримка політичних партій України за критерієм ідеї підтримки федералізації території України (2006–2019 рр.)

Джерело: власна робота на основі відкритих даних Центральної виборчої комісії (www.cvk.gov.ua), аналізу виборчих програм партій та особистих висловлювань народних депутатів від відповідних політичних сил

Ці ідентифікаційні суперечності, своєю чергою, використовувалися політичними партіями як інструменти політичної боротьби

за розширення власного електорального кола підтримки та, як наслідок, – доступу до економічних ресурсів як цілої країни, так і окремих її регіонів.

Виборчі програми політичних партій України значною мірою і далі використовують тему поляризації України, її двоїстості: у мовному, релігійному, історико-політичному контекстах, наголошували на необхідності системних реформ з метою децентралізації влади та розширення прав органів місцевого самоврядування. Так, наприклад, на позачергових виборах до Верховної Ради України, 26 жовтня 2014 р., п'ятірка лідерів перегонів у багатомандатному загальнодержавному окрузі, а саме: Політична партія «Народний фронт», Партія «Блок Петра Порошенка», Політична партія «Об'єднання «Самопоміч»», Політична Партія «Опозиційний блок», Радикальна партія Олега Ляшка у своїх передвиборчих програмах заявили про необхідність децентралізації влади та розширення прав місцевого самоврядування. Така уніфікованість позицій представників різних політичних сил засвідчила, зокрема, зростання популістських тенденцій в українському політикумі. Загалом така позиція мала відповідну кореляцію з виборчими ініціативами багатьох європейських держав, – Франція, Італія, Угорщина, де популістські ідеї мали суттєву підтримку та стали своєрідним трендом (Casaglia et al. (eds.), 2020). Ідентифікаційні суперечності між локальними владними елітами та спільнотами, таким чином, на декларативному рівні були гармонізовані завдяки акцентуванню у програмах політичних партій самобутності кожного регіону країни, їх прав на розширене використання власних адміністративних та фінансових ресурсів (Суперечності ідентичностей..., 2015). Такі підходи, наголосимо – властиві для партій різного ідеологічного спрямування, також є добрим підтвердженням політичної зрілості та самоідентифікації українського електорату, який зробив в цьому напрямку суттєвий крок вперед за останні десятиліття.

В даному випадку нам видається доречним навести приклад формування цього процесу на прикладі областей Карпатсько-Подільського регіону України. Якщо ідеї національної самобутності завжди мали позитивний відгос та звичну підтримку електорату в цьому

регіону, то ідея децентралізації як супутня складова ідеології партій право-центриського спрямування стала уособлення потягу до усвідомлення почуття «господаря» та приватної власності як складової розвитку території. До виборів 2014 р. такі області як Закарпатська, Чернівецька, Хмельницька та Вінницька мали відносно інертну позицію щодо партій право-центриського спрямування, які висловлювали цю ідею, надалі, в 2014 і 2019 рр., ця теза була однією з ключових щодо підвищення підтримки таких партійних ідеологій. На загальноукраїнському рівні підтримку цієї ідеї ілюструє наступний графічний рисунок (рис. 2).

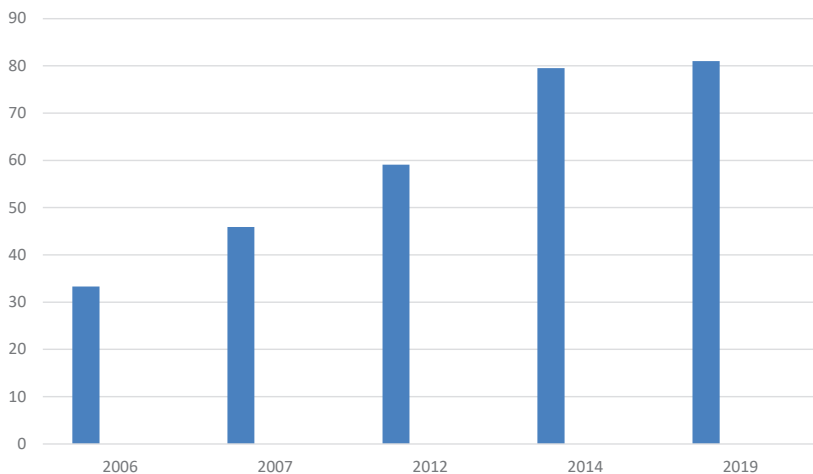

Рис. 2. Підтримка політичних партій України за критерієм децентралізації влади та розширення прав місцевого самоврядування (2006–2019 рр.)

Джерело: власна робота на основі відкритих даних Центральної виборчої комісії (www.cvk.gov.ua), аналізу виборчих програм партій та особистих висловлювань народних депутатів від відповідних політичних сил

Виходячи із підтримки партій та блоків, які пропагують «розмивання» меж української нації через встановлення локальних політичних режимів та неприйняття «Інших», визнання їх «Чужими», загроза поширення сепаратистських настроїв до 2014 р. зберігалася.

Гасла реформ місцевого самоврядування представники локальних владних еліт сприйняли по-своєму. Частими були випадки, коли під титулом демократичних перетворень регіональні лідери змінювали свою громадянську позицію та геополітичні орієнтири відповідно до клієнт-патрональних зв'язків, які встановлювалися з центральною владою в Києві або ж у столиці сусідньої держави – Москві. Прикметно, що перешкодження деструктивним маніпуляціям довкола змісту ідентифікаційних суперечностей української нації ускладнювалося тим, що за формальними ознаками велика кількість громадських організацій та політичних партій, робота їх активістів відповідали нормам українського законодавства. Однак на практиці діяльність таких організацій неявно підривала основи української державності та мала відверто антиукраїнський та антигуманний характер.

Підтримка партій, які стримували монолітність та самоідентифікацію української нації, зазвичай – лівоцентриського спрямування, фактично стимулювали формування в Україні своєрідного ринку ідентичностей, що використовувалися як засіб розпалювання міжрегіональний протиріч, підриву основ соціальної солідарності, заперечення єдності українського суспільства як спільноти Української держави та культивування антигуманних способів ведення політичної боротьби. Закони ринку ідентичностей підпорядковувались утилітарним принципам примноження вигод та ставали предметом торгу, інструментом для отримання політичних, економічних преференцій для локальних політичних лідерів, для яких державницька політика національної єдності не мала провідної ролі, а демократичні цінності свободи та недоторканності людського життя мали суто декларативний характер (Суперечності ідентичностей..., 2015).

Від виборів до Верховної ради 2014 року маємо чіткі підтвердження, що ідея несумісності регіональних ідентичностей, пропагування ідей федералізму та автономізації регіонів значною мірою були штучними конструктами, які підтвердили свою деструктивність та непопулярність в українському суспільстві. Спроба впровадження ними стратегії «насаджування ідентичностей» в дійсності

не корелюють із позиціями більшості українських громадян. Це свідчить, зокрема, про більш помірковані електоральні симпатії переважної частини українських громадян, зменшення ефективності маніпулятивно-популістських технологій протиставлення Східної та Західної частин України у здійсненні передвиборчої агітації та зміщенні ціннісних орієнтирів як у світоглядних настановах виборців, так і в програмних документах політичних партій. Так, зокрема, передвиборчі програми політичних партій на останніх парламентських виборах були побудовані довкола ідей консолідації нації, зокрема: встановлення миру, захисту територіальної цілісності України, боротьби з корупцією, впровадження економічних реформ тощо (Суперечності ідентичностей..., 2015).

Однією з ключових проблем, що видзеркалювалась в програмах політичних партій різного ідеологічного спрямування була мовна. Нажаль, до недавнього часу вона сприяла ескалації ідентифікаційних суперечностей української нації. Практично від перших виборів незалежної України ця проблема обговорювалась представниками окремих політичних сил та громадських організацій як фактор, що формує два великі історико-культурні ареали українського народу – україномовний та російськомовний. Мовно-культурні орієнтації Сходу та Заходу країни утворили своєрідну вісь політичного дискурсу, довкола якої упродовж всієї історії новітньої незалежності України тривали запеклі дискусії. Вихідна позиція проросійських політичних сил та громадських організацій полягала у наданні російській мові статусу другої державної, зважаючи на її т. зв. неповноцінний розвиток у незалежній Україні. Довший час апологетом цієї теми була «Партія Регіонів», яка характеризувалась як провладна та домінуюча впродовж 2010–2014 рр. Маючи свій електорат, ця партія зуміла під гаслом демократичних ініціатив та свободи слова зуміла в липні 2012 р. ухвалити законопроект «Про засади державної мовної політики», що передбачав можливість офіційної двомовності у регіонах, де чисельність національних меншин перевищує 10%). У лютому 2014 р. закон було скасовано. Його тези нав'язувались електорату шляхом формування негативних стереотипів серед мешканців Сходу України щодо становища російської мови в Україні,

зокрема, постійно наголошувалася ідея про її перманентні утиски та споконвічну єдність українського та російського мовного просторів.

Поділ українських громадян за мовним принципом був одним із найбільш очевидних механізмів для структурування електорального поля країни, способом диференціації «Своїх» та «Чужих», наголошування на неподібності України, антиподності її регіонів та неможливості знайти «спільну мову» у межах однієї держави. Таким способом у політичному дискурсі розпалювалася своєрідна «мовна ворожнеча», що провокувала конфліктогенність ідентифікаційного різноманіття української нації. Оцінюючи частку електорату, яка підтримувала цю ідею, спостерігається постійний позитивний тренд зменшення сприйняття її як ключової та відповідних відхід від зв'язку з Росією через цей вагомий аргумент. Це також є черговим кроком самоідентифікації української нації на локальному та державному рівні.

Впродовж виборчих каденцій ХХІ ст. на загальнодержавному рівні спостерігалась суттєві коливання щодо оцінки суспільством цього питання. Було проведено багато соціологічних зрізів, масових зібрань, які обґрунтовували певні думки, була дискусія в ЗМІ. На рівні програм політичних партій, які номінувались на звання «парламентських» (брали участь у виборах) також були суттєві коливання (рис. 3).

Складність мовного питання полягала ще й у тому, що «низка політичних партій», які в Україні вже мають тривалу і не дуже історію діяльності, а також різні так звані «треті» сили, відомі своїм проросійським баченням соціально-економічного, геополітичного, гуманітарного розвитку України, не лише у своїх наративах, а й у реальності є російськомовними: не зважаючи на зобов'язання вести діловодство українською мовою, російська мова і далі залишається мовою побутового спілкування, вона часто є мовою ведення документів в приватних компаніях, державні та регіональні лідери підтримують політику російськомовних видань видання / публікування своїх виступів саме російською мовою. З метою загравання з виборцями український політикум часто використовує регіональну «мовну гру», що не сприяє національній консолідації. Логічним

наслідком таких спекуляцій була політизація роботи низки громадських організацій проросійської спрямованості, що здійснювали свою роботу під «прикриттям» культурно-просвітницької місії захисту етнічних росіян від мовної дискримінації. Кожна наступна виборча каденція підтверджує думку, що спекуляції довкола мовної теми не знаходять бажаного деякими проросійськими політичними та громадськими силами відгуку серед громадян, превалююча частина українців залишається на позиціях підтримки української як єдиної державної мови.

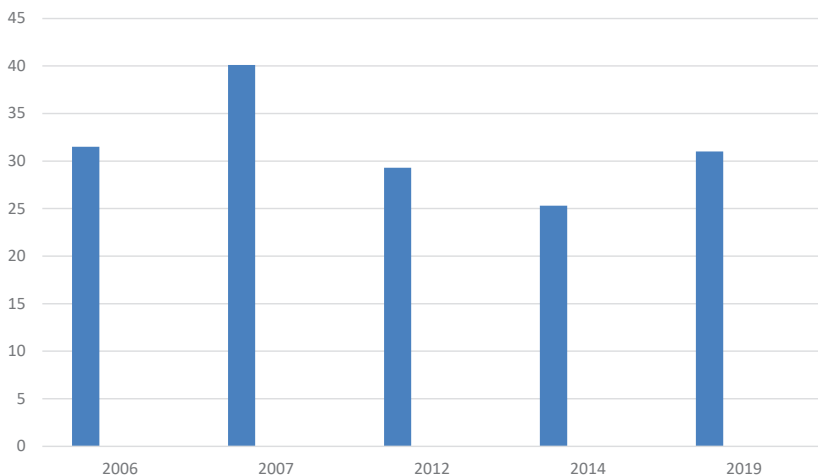

Рис. 3. Підтримка політичних партій України за критерієм ставлення до мовної політики (2006–2019 рр.)

Джерело: власна робота на основі відкритих даних Центральної виборчої комісії (www.cvk.gov.ua), аналізу виборчих програм партій та особистих висловлювань народних депутатів від відповідних політичних сил

Суттєвим кроком вперед в плані ідентифікації українців на сучасному етапі була ідея декомунізації історичної спадщини та мінімізація її збереженості в форматі просторових орієнтирів, назв та подієвих пам'яток. Вона знайшла свій відгук насамперед в програмах правих та право-центристських партій, які стають все більш

впливовими в українському політикумі. Під впливом саме цих політичних сил і їхнього електорату Міністерство юстиції України у липні 2015 р. заборонило партіям лівого спрямування (Комуністичній партії України, Комуністичній партії України (оновлений), Комуністичній партії робітників та селян) бути суб'єктами виборчого процесу. В 2015 р. була чергова спроба легалізації таких політичних рухів (створення блок «Ліва опозиція»). Їх стараннями розвивалась ідея антинаціональної ідентичності. Перша з них – це ідентичність фашиста, що у стійких стереотипах населення мала б закріпитися за представниками європейських політичних сил, а також ідентичність антифашиста, що відводилася партії влади. Це була чергова замаскована спроба збереження ідентичності з російським народом; щоправда, кількість електорату, яка відгукнулася на неї підтверджує її маргіналізацію. На підставі хибного ототожнення борців за незалежність України із «фашистами», що активно пропагувалось у радянській історіографії упродовж десятків років, стійке асоціювання представників Західної України, що прагнули самостійництва, із фашистами, стало основою нової ідеологічної політики «Партії регіонів», а також стрижнем масової інформаційної кампанії, що була спрямована на дискредитацію проєвропейських орієнтацій українців.

Загалом можна стверджувати про наявність двох провідних стратегій конструювання (та, відповідно, зіштовхування) політичних ідентичностей українських громадян, якими послуговуються у своїй діяльності як громадські організації, так і політичні партії – проукраїнської (із акцентуванням необхідності реабілітації національних героїв, відтворення аутентичної української історії, вільної від ідеологічних штампів та кліше радянського періоду) та імперської (із домінуванням світоглядної настанови «консервації» радянських артефактів та конформістською установкою у сприйнятті символів, знаків тоталітарного минулого та осіб, що його уособлювали), що відкрито співіснують у публічному просторі.

На окрему увагу заслуговує показник кількості політичних партій, які беруть участь у виборчому процесі в Україні. Тут домінує два погляди. Перший ґрунтується на тому, що в Україні ще відбувається

процес формування партійної структуризації суспільства та досить частих змін електоральних уподобань населення (яскравий приклад – підтримка молодій партійної структури «Слуга народу» в 2019 р., – відповідні дослідження вже нами були проведені та опубліковані (Buyak, 2021; Kuzuşhyn, 2020; 2021). Інша група поглядів базуються на тому, що партії є інструменталізацією у політичній боротьбі, тобто перетворенням партій на т. зв. електоральні машини. А тому політичні партії в Україні сьогодні мають вузький коридор доступу до важелів впливу на здійснення політики в загальнонаціональному та регіональному масштабах, оскільки вони утворюються як інструмент легалізації інтересів вузького кола осіб, як правило – представників фінансово-промислових груп, та не здійснюють регулярної політичної діяльності. Партійна система України на поточному етапі відзначається клановістю, патронажем того чи іншого олігарха, що має статус явного чи латентного «спонсора» партії або низки партій. Це паралізує можливості демократичного поступу партійної системи країни та формування серед українських громадян політичної культури активістського типу. Згідно з даними моніторингу Інституту соціології НАН України, переважна більшість українців (87,2%) не має членства у жодній з громадських, політичних організацій чи рухів (Суперечності ідентичностей..., 2015). Це свідчить про недостатнє використання громадянами свого права на участь у громадських організаціях та політичних партіях, коли навіть за формальною ознакою – кількісним параметром – громадський сектор в Україні постає як своєрідний суспільний фантом.

На тлі цих домінуючих сфер політичне життя займає лише проміжну ланку, що вступає у контрфактичну суперечність із роботою більшості громадських організацій та політичних партій, що активізуються у передвиборчий період, після чого переходять у фазу замороження своєї діяльності, підриваючи ресурс лояльності у суспільстві до громадських організацій та політичних партій. Ключовим викликом у роботі громадських організацій та політичних партій є те, що громадяни України не ідентифікують себе як єдину, консолідовану спільноту, яка оперує інструментами впливу та зворотного зв'язку із представницькими інститутами.

Загалом, спекулятивно-популістські технології, базовані на загостренні культурно-етнічних та зовнішньополітичних ідентифікаційних суперечностей української нації, які провокували поляризацію українського суспільства, на даному етапі розвитку політичної системи набули нового змісту при збереженні загальної стратегії здійснення політики: у публічному дискурсі країни громадськими організаціями та політичними партіями акцентується увага на необхідності збереження миру та консолідації української нації. Однак способи впровадження цих гасел у життя залишаються неартикульованими та половинчатими, що не відповідає наявним суспільним запитам та очікуванням. Крім цього, оновлення еліт в країні значною мірою має імітативний характер, що можна узагальнити висловом «старі обличчя нової політики». Це посилює ризики деградації політичної системи країни, а також може стати потужним каталізатором нових масових соціальних протестів.

Окреслення проблеми національної ідентичності в контексті електоральної прихильності буде неповним, якщо не акцентувати увагу на питанні збереження її суверенітету й територіально-політичної цілісності. Загалом вона є дотичною до всіх вищевикреслених детермінант національної ідентичності українців. Для вирішення цього питання слід приділяти максимальну увагу соціально-культурна пов'язаність регіонів у контексті утвердження загальноукраїнської політичної ідентичності, збереження історично-ментальних бар'єрів міжрегіонального взаємсприйняття, неконсолідованість населення регіонів держави за баченням перспектив культурного розвитку України та її місця в сучасному політичному світі (Дністрянський, 2015). Усі виборчі каденції XXI ст. відзначалися нав'язуванням нарративу про існування культурно-цивілізаційних відмінностей чи навіть міжцивілізаційного протистояння різних частин України з позиції електоральної прихильності, що було вигідно російській пропаганді та спровоковано їх політтехнологіями. Потужне зближення геополітичних та інформаційних реалій відбулося в 2004 р., коли електорально-політичні уподобання населення західно- та центральноукраїнських регіонів суттєво консолідувалися, відтіснивши умовну «межу» електоральних

розходжень далі на схід та південь України. Наступний злам політичної ідентифікації в просторовому вимірі припадає на виборчу кампанію 2014 р., коли визріло питання об'єднання країни навколо однієї програми розвитку, але за умови відсутності різновекторного інформаційно-адміністративного тиску. Тому варто погодитися з твердженням М. Дністрянського (2015), що «за результатами всіх президентських кампаній, враховуючи також парламентські вибори, з політико-географічного погляду є більше підстав говорити не стільки про два полюси електорально-політичних уподобань, як про райони з достатньо стійкими і помітно вираженими відмінностями електоральної активності. Якщо за основу меж таких електоральних районів узяти лінії перепадів (кількісних стрибків) у диференціації явки виборців та голосувань за основних кандидатів і політичні партії, то можна одержати схему територіального поділу, яка в загальних рисах співвідноситься зі схемою макрорайонування території України, виділену на підставі історико-географічних та етногеографічних принципів» (Дністрянський, 2015). А тому справедливим є твердження, що і етнонаціональна сфера, й історико-географічні передумови – це ті чинники, які визначають диференціацію ментально-політичного простору України і забезпечують базові підвалини цілісності держави. Адже в основі близько 95 % її території – ареал розселення української державотворчої етнічної нації, яка, за винятком АР Крим, у всіх інших регіонах має абсолютну більшість. Також слід відзначити, що фактично усі регіони різний досвід спільного проживання в складі державних утворень певного періоду, тією чи іншою мірою були втягнуті в єдиний український державотворчий процес XIX–XX ст., тобто ідеї соборності та самостійності України були визначальними і для ядра території, і для українських земель у складі міжвоєнних Польщі, Чехословаччини, Румунії. А це в свою чергу є черговим підтвердженням, що в Україні наявні достатньо сприятливі передумови для зміцнення єдності країни та ідентифікації нації як самостійної та сформованої.

Ідентифікація українського суспільства як національно сформованого через призму електоральної прихильності має низку аспектів.

Завдяки виборчій активності та плюралізму щодо участі у виборах можна визначити свободу волевиявлення як інструмент, який властивий демократичним суспільствам.

Електоральна прихильність до громадських організацій та політичних партій у сучасному українському суспільстві визначається конфліктогенністю та суперечливими світоглядними моделями розвитку країни.

Насаджування та систематичне відтворення у риторичі окремих політичних сил, що брали участь у виборчому процесі України, семіотичної пари «Свій» – «Чужий» сформувало стійкий стереотип щодо поділу українців за регіональним принципом із несумісними цінностями. Водночас це було політтехнологічною хитрістю щодо мінімізації ідеї політичної ідентифікації української нації. Ця політична технологія була і залишається важливим ресурсом мобілізації електорату та забезпечення підконтрольності широких верств суспільства із патерналістськими установками.

Нав'язування ідентичностей, що позиціонуються як полярні, опозиційні, конфліктні у сукупності із «кишеньковістю» значної кількості політичних партій та громадських організацій, стрімко підривають довіру громадян до інститутів демократичного представництва, оскільки не відповідають їх аутентичним ідентифікаційним орієнтирам.

Поляризація України за регіональним принципом має штучний характер, що було спровоковано ідеєю Росії щодо реалізації своїх імперських планів щодо відновлення колишнього СРСР і спирається на залежні політичні сили, які залучаються до виборчого процесу з метою нівелювання принципів політичної ідентичності Української держави. Одним із засобів у здійсненні такої геополітики стало провокування регіонального протистояння на засадах актуалізації окремих моментів історії, ідеалізації постатей та подій радянського періоду, насаджування неоколоніальних відносин в інформаційно-культурній сфері. Низка найбільш дискусивних тем, серед яких: питання федералізації країни, мовна політика, необхідність реабілітації національної історії постають важливими складовими ідеології політичних партій, які представляють ідеї свого електорату

в парламенті України або в ході виборчої кампанії. Сучасні соціологічні дослідження засвідчують, що зазначені вище маркери ідентичності мають лише певний вплив на українських громадян, у системі ціннісних преференцій яких домінують економічні інтереси забезпечення належного рівня та якості життя у державі з пріоритетами загального добробуту.

Популістські механізми просування через виборчі програми партій означених нормативів мали в певній мірі наслідками у формі соціальної апатії та розчарування, але не сформували успішного ґрунту для поширення ідей нової «загальноросійської ідентичності». Навпаки, кожна наступна виборча кампанія ХХІ ст. посилювалась позиція державницької політики національної єдності та підтримки підвалин суверенності України як незалежної та демократичної держави.

Серед базових принципів, що представлені в виборчих програмах політичних партій, які мають максимальні підтримку в електораті є люстрація, мир, контроль за гілками влади, захист прав людини та демократичних свобод. Ці пріоритети є базовими для гармонізації ідентифікаційних суперечностей української нації та формування ціннісних маркерів громадянського самовизначення українського суспільства як спільноти однієї держави.

Орієнтир на прогресивні зразки європейських цінностей дозволяє формувати відновлення довіри громадськості до інституціоналізованих форм колективного життя, що в свою чергу повинно бути основою формування громадського суспільства.

Громадські організації та політичні партії як генератори провідних напрямів та ключових тез суспільного діалогу на національному рівні набувають у такій системі координат ключової ролі у пошуку основ соціальної солідарності, гармонізації та гуманізації ідентифікаційних суперечностей української нації.

Не зважаючи на соціально-культурну диференціацію в Україні, яка зумовлена об'єктивними історично-географічними і етногеографічними передумовами, для українського етносу властива відокремлена політична ідентичність, яка була ускладнена регіонально-політичними взаєминами на початку ХХІ ст., яка може бути

посилена ефективною внутрішньою геополітикою та цілеспрямованим масштабним геополітичним протистоянням Росії.

Література:

1. Buyak B., Kuzyshyn A. Change of the Electoral Sympathies of the Voters in the Western Ukrainian Region According to the Parliamentary Elections Results in 2019. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia*. 2021. Vol. 76. P. 145–162. DOI: 10.17951/b.2021.76.0.145-162
2. Casaglia A., Coletti R., Lizotte C., Agnew J., Mamadouh V., Minca C. Interventions on European nationalist populism and bordering in time of emergencies. *Political Geography*. 2020 Vol. 82. DOI: 10.1016/j.polgeo.2020.102238
3. Dnistrians'kyj M.S. Terytorial'no-politychna nezrivnovazhenist' Ukrayiny: imanentna nemy'nuchist' chy' rukotvornyj naslidok? – [Language policy of Ukraine in comparison to the European and the post-Soviet experience?]. *Visnyk L'viv's'kogo universytetu. Seriya geografichna*. 2015. Vy'p. 49. P. 68–86.
4. Kolodij A. Mizhregional'ni podily v Ukrayini i deyaki pry'ncy'py publichnogo vryaduvannya – [Interregional divisions in Ukraine and some principles of public governance] / *Buduyemo novu Ukrayinu : zbirnyk konferencyi (26–27 ly'stopada 2014 r., m. Ky'yiv) / uporyad. T.O. Yaroshenko ; Ukrayins'ke Fulyurajtivs'ke kolo. Ky'yiv : Vy'davny'chy'j dim «Ky'yevo-Mogy'lyans'ka akademiya», 2015. P. 309–327.*
5. Kowalski, M. Regionalne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989–2001. In: Markowski, T. editor, *Przestrzeń w zarządzaniu rozwojem regionalnym i lokalnym. Biuletyn KPZK*. Vol. 211. Warszawa : KPZK PAN, 2004. P. 407–430.
6. Krzemiński, P. Zachowania wyborcze w wyborach parlamentarnych i prezydenckich w Polsce w latach 2005–2007 – wzory przestrzennych zróżnicowań. *Przegląd Geograficzny*. 2009. Vol. 81(2).
7. Kuzyshyn A. Departure from the traditional electoral population sympathies of Western Ukraine region: spatial analysis of the elections to the Verhovna Rada. *Geografické informácie*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2020. Ročník 24, Číslo 2. S. 263–278.
8. Lason A., Torój A. Anti-liberal, Anti-Establishment or Constituency-driven? Spatial econometric analysis of Polish Parliamentary election results in 2015. *European Spatial Research Policy*. 2019. Vol. 26. Number 2. P. 199–236.

9. Ly`pset S. Struktury razmezhy`vany`j, party`jnye sy`stemy u` predpochteny`ya y`zby`ratelej. Predvary`tel`nye zamechannny`ya – [Fracture structures, party systems and voter preferences. Preliminary remarks]. *Poly`ty`cheskaya nauka: Socy`al`no–poly`ty`chesky`e razmezhy`vany`ya y` konsoly`dacy`ya party`jnyx sy`stem*. 2004. No. 4. P. 204–235.
10. Rëmmele A. Struktura razmezhevany`ya y` party`jnye sy`stemy v Vostochnoj y` Central`noj Evrope – [The disengagement structure and party systems in Eastern and Central Europe]. *Poly`ty`cheskaya nauka*. 2004 No. 4. S. 30–51.
11. Superechnosti identy`chnostej v Ukrayini ta shlyaxu` yix regulyuvannya v kontekstax polity`ky` gromadyans`koyi konsolidaciyi ukrayins`koyi naciyi : Anality`chna dopovid` – [Super identity of identities in Ukraine and the ways of their regulation in the context of the policy of the Ukrainian nation's consolidation]. Kyiv : IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny`, 2015.
12. Vistak O., Myrosh M. Electoral activity of the population of Western Ukraine border territory. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2017. Vol. 7(2). P. 73–80
13. Zarycki T. Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski. *Studia regionalne i lokalne*. Vol. 23. P. 56. Warszawa : Uniwersytet Warszawski, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, 1997. P. 3–235.
14. Internet news site. https://lb.ua/news/2012/07/16/161051_medvedchuk_federalizatsiya_ukraini_.html (access: 07.04.2022).
15. The Central Election Commission of Ukraine. Online: www.cvk.gov.ua/ (access: 05.04.2022).